Leonie Goutier (a) & Jimmy van Rijt (b)
(a) Fontyshogescholen
(b) Universiteit Utrecht
Contact: l.goutier@fontys.nl
j.h.m.vanrijt@uu.nl

Praten over grammatica, kunnen basisschoolleerlingen dat al?

1. Inleiding

Uit de internationale literatuur over grammaticaonderwijs spreekt een brede consensus over de noodzaak om traditioneel grammaticaonderwijs te verrijken (Hudson 2020; van Rijt 2020). Langzaam sijpelt het geloof in een meer betekenisvolle aanpak ook door naar onderwijsland, waar het zich in Nederland inmiddels heeft vertaald in de nieuwe kerndoelen (SLO 2025). Grammaticaonderwijs heeft, naast het vergroten van de taalvaardigheid, nadrukkelijk als doel dat de leerling inzicht toont in taal als systeem, en zich in het bijzonder bezighoudt met het beschouwen van vorm en betekenis. En laat dit beschouwen van taal nu juist achterwege blijven in de traditionele grammaticadidactiek, waar leerlingen meestal via directe instructie en ezelsbruggetjes wordt aangeleerd hoe ze bijvoorbeeld een onderwerp dan wel een lijdend voorwerp kunnen vinden in een zin. Diepere, beschouwelijke gesprekken komen nauwelijks aan de orde (Watson 2015; Strandberg & van Rijt 2024; Marjokorpi 2026). Dit is niet door onwil van leerkrachten, want de meerderheid van de leerkrachten onderschrijft het belang van grammatica en ziet kansen voor dieper taalbegrip door grammaticaonderwijs (de Swart e.a. 2025). Wellicht spelen handelingsverlegenheid en onzekerheid over de eigen taalkundige kennis een rol, zeker in het primair onderwijs waar leerkrachten niet specifiek voor het vak Nederlands worden opgeleid. Meerdere studies hebben aangetoond dat taalkundig redeneren voor toekomstige leraren allesbehalve eenvoudig is (Marjokorpi 2026).

2. Hoe komen leerlingen tot dieper taalinzicht?

We zien wereldwijd steeds meer artikelen verschijnen over de toenemende rol van taalkundig redeneren binnen het grammaticaonderwijs. Taalkunde leent zich uitstekend voor het ontwikkelen van denkvaardigheden (Verhagen 2010) en is toegankelijk voor iedereen. Recent onderzoek van Bourdages (2026) onderstreept de potentie van grammaticaal redeneren voor het bevorderen van het wetenschappelijk denken. Het abstracte niveau van taalkunde wordt door sommige leerkrachten als een moeilijkheid voor

kinderen van deze leeftijd gezien (de Swart e.a. 2025), terwijl juist die abstractie ook een brug kan vormen naar meer wetenschappelijk denken (Verhagen 2010; Bourdages 2026). We zien steeds meer aanwijzingen dat kinderen in de basisschoolleeftijd expliciet kunnen reflecteren op taal (Liptáková 2026). Dit sterkte ons in de verwachting dat kinderen al op de basisschool met elkaar kunnen praten over taalkundige vraagstukken, ook al is hier bij sommige leerkrachten twijfel over.

In 2024 startten we een verkennend onderzoek naar een verrijkende didactiek voor grammaticaonderwijs bij leerlingen in de bovenbouw van het primair onderwijs. De metaconceptuele grammaticabenadering, waarbij leerlingen door middel van overkoepelende metaconcepten op een hoger niveau verbanden leggen tussen concepten van de schoolgrammatica (van Rijt 2020), maakt het mogelijk dat leerlingen over de samenhang van die concepten redeneren. In Goutier e.a. (2026) hebben we gekeken hoe deze benadering werd ontvangen door leerlingen en leraren van groep 7 en 8 van twee basisscholen. Het enthousiasme van de leerlingen over het samen nadenken over zinnen werd in alle klassen waargenomen. Ook leraren waren overwegend positief. Er bleef wel twijfel bestaan over de haalbaarheid van bepaalde inzichten (in werkwoordvalentie in dit geval) bij alle leerlingen, ook al zagen we wel degelijk tekenen van ontluikend inzicht. Deze uitkomsten vormden de aanleiding voor een vervolgstudie waarbij we erachter wilden komen op welke manier leerlingen met elkaar praten over taalkundige concepten en tot welke inzichten ze kunnen komen.

3. Achtergrond onderzoek

Net zoals in Goutier e.a. (2026) werd ook nu gewerkt met het metaconcept ‘valentie’. Valentie gaat over het aantal betekenisrollen dat een werkwoord uitdeelt (zie: Figuur 1). Zo deelt het werkwoord *lachen* één rol uit (iemand lacht), de ‘agens’. Het werkwoord *eten* deelt twee rollen uit, die van de eter (agens) en die van het gegetene, de ‘patiëns’ (iemand eet *iets*). Het werkwoord *geven* deelt er drie uit, die van de gever, van het gegevene en die van de ontvanger, de ‘recipiëns’ (iemand geeft iets *aan iemand*). Die betekenisrollen komen veelal overeen met de vormconcepten onderwerp, lijdend voorwerp en meewerkend voorwerp.

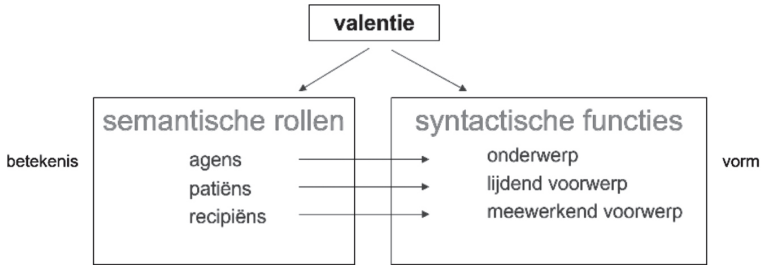

Figuur 1 – Het metaconcept 'valentie', waarbij te zien is hoe betekenisrollen gelinkt kunnen worden aan syntactische functies (uit: van Rijt 2024).

Het samen nadenken is een belangrijk ontwerpprincipe binnen de metaconceptuele benadering. Leerlingen moeten dus met elkaar in gesprek komen over grammaticale concepten om hun redeneringen zichtbaar te maken. We zien in de onderwijspraktijk dat de leraar nog steeds veelal aan het woord is en dat spreek- en luistervaardigheden ondergeschikt zijn aan andere taalvaardigheden (T'Sas & Daems 2024). Interacties verlopen vaak volgens een IRF-patroon (initiatie-response-feedback), waarbij leraren zelden iets vragen wat ze zelf niet weten. Er is weinig ruimte voor leerlingen om hun complete gedachte of een idee te uiten (Gibbons 2015). Vygotski (1978) benadert kennisconstructie juist vooral als een sociaal proces, waarbij we worden beïnvloed en gestimuleerd door anderen. Kennis wordt hierbij niet alleen overgedragen maar ook onderhandeld en geherstructureerd. Ieder kind maakt kennis op zijn/haar manier eigen (Alexander 2020). Maar niet van alle soorten gesprekken leren kinderen iets. Gesprekken moeten bij voorkeur '*exploratory*' van aard zijn, waarbij een aantal gespreksregels in acht worden genomen, zoals het onderbouwen van uitspraken, luisteren naar de ander, doorvragen en de ander vragen stellen (Mercer 1996; T'Sas & Daems 2024). Een leraar kan helpen om het denken en redeneren van leerlingen expliciet te maken door het stellen van de juiste vragen en het kiezen van de juiste aanpak (*scaffolding*) (Gibbons 2015).

4. Opzet onderzoek

Met de principes van metaconceptueel grammaticaonderwijs, en in het bijzonder het principe van dialogisch onderwijs, hebben we een lessencyclus ontwikkeld van vier lessen die voortbouwde op de les die is onderzocht in Goutier e.a. (2026). In elke les zaten twee redeneeropdrachten waarbij leerlingen met elkaar in gesprek gingen. Na vier lessen was het doel dat leerlingen zouden begrijpen dat het belangrijkste werkwoord in een zin rollen uitdeelt en dat die betekenisrollen kunnen worden gekoppeld aan de vormconcepten 'onderwerp' en 'lijdend voorwerp'. Ook leerden ze dat het werkwoord bepaalt wat voor soort lijdend voorwerp er in de zin komt. Hierbij kregen ze een aantal zinnen zoals *Mijn buurman rookt een lantaarnpaal* en moesten ze samen nadenken over wat er raar is aan die zinnen (zie ook: van Rijt 2012).

De lessen werden op twee scholen uitgevoerd in drie klassen (één groep 8 en twee groepen 7). Tijdens les twee en vier werden audio-opnamen gemaakt van zes tweetallen per klas. Deze audio-opnamen werden getranscribeerd en aan de hand van conversatie-analyse geanalyseerd, met als doel tot een dieper inzicht te komen in de taalkundige redeneervaardigheden van bovenbouwleerlingen in het primair onderwijs.

5. Ontvangst lessenreeks

Op het moment van het schrijven van deze tekst zijn de gesprekken grotendeels getranscribeerd en staan we aan de start van het analyseren ervan. Uit de evaluaties van de leerkrachten blijkt dat ze zeer positief zijn over de lessenreeks. Ze werden blij van het enthousiasme van de leerlingen en zagen dat leerlingen die niet graag grammatica deden nu juist enthousiast werden. Dit kwam door het samenwerken, zelf nadenken en de creativiteit die werd gevraagd tijdens de opdrachten. Uit de observatiegegevens blijkt dat de lessen op sommige plekken afweken van het plan, waardoor niet alle ontwerpprincipes even goed uit de verf kwamen. Zo werd niet altijd nadrukkelijk verwezen naar de gespreksregels voor dialogische gesprekken en werd soms wat minder diep ingegaan op vragen van leerlingen. Dit heeft wellicht invloed op de gesprekken en mate van het samen bereiken van bepaalde inzichten. Een opvallende observatie was dat een leerkracht na de eerste les aangaf nog moeite te hebben met het beantwoorden van sommige vragen omdat ze zelf het antwoord op de vraag niet zeker wist. Juist het bespreekbaar maken hiervan, ook met de leerlingen, zorgde voor een dieper gesprek en een gezamenlijk doel om tot inzicht te komen. Aan het einde van de lessenreeks was deze leerkracht heel enthousiast, onder andere door het samen ontdekken.

6. Inzicht in valentie

Tot welke uitkomsten we uiteindelijk komen, is op het moment van schrijven nog onduidelijk. We willen tijdens de workshop enkele gesprekken laten zien en met de deelnemers bespreken. We zijn benieuwd naar hun ideeën en betekenisgeving. Dit kunnen we vervolgens weer meenemen in onze uitkomsten.

Referenties

Alexander, R. (2020). *A dialogic teaching companion.* London: Routledge.

Bourdages, R. (2026). "Grammatical and general reasoning in students: evidence for a reasoning-driven approach to grammar education". In: *Language and Education.* Online raadpleegbaar op: https://www.researchgate.net/publication/412295436_

Grammatical_and_general_reasoning_in_students_evidence_for_a_reasoning-driven_approach_to_grammar_education.

De Swart, P., E. Windau & J. van Rijt (2025). "The grammar curriculum through the eyes of Dutch primary school teachers". In: *Language, Culture and Curriculum*, 38 (4), p. 1-22.

Gibbons, P. (2015). *Scaffolding language, scaffolding learning*. Portsmouth, NH: Heinemann.

Goutier, L., J. van Rijt & R. de Graaff (2026). "Exploring design principles for metaconceptual grammar teaching in primary education". In: *Language and Education*, p. 1-30.

Hudson, R. (2020). "Towards a pedagogical linguistics". In: *Pedagogical Linguistics*, 1 (1), p. 8-33.

Liptáková, Ľ. (2026). "Why is it called that? Insights into the linguistic reasoning of Slovak primary school students". In: *Language and Education*, p. 1-20.

Marjokorpi, J. (2026). "Grammatical reasoning strategies in Finnish university students: a powerful knowledge perspective". In: *Language and Education*, p. 28-39.

Mercer, N. (1996). "The quality of talk in children's collaborative activity in the classroom". In: *Learning and Instruction*, 6 (4), p. 359-377.

SLO (2025). 'Functionele kerndoelen Nederlands (definitief concept). Herziene versie 2025 inclusief toelichtingsdocument'. Amersfoort: SLO, landelijk expertisecentrum voor het curriculum.

Strandberg A. & J. van Rijt (2024). "Grammatical and rhetorical reasoning in upper secondary students' collaborative talk about a literary text". *Linguistics and Education*, 84. Online raadpleegbaar op: https://dspace.library.uu.nl/server/api/core/bitstreams/991c94ac-dc3f-4485-840a-c97aaf15f384/content.

T'Sas, J. & F. Daems (2024). "Exploratory talk in times of globalisation and digitalisation: a narrative review". In: *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 24, p. 1-38.

van Rijt, J. (2012). "Van zwemmen zonder water tot het roken van lantaarnpalen. Over grammaticaonderwijs op semantische basis". In: A. Mottart & S. Vanhooren. *Zesentwintigste conferentie Het Schoolvak Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 222-228.

van Rijt, J. (2020). *Understanding grammar. The impact of linguistic metaconcepts on L1 grammar education.* Nijmegen: Radboud University. [Dissertatie].

Verhagen, A. (2010). "Taalkundig Denken. Denken als een taalkundige". In: *Levende Talen Magazine*, 97, p. 20-24.

Vygotski, L. (1978). *Mind in Society*. Cambridge, Massachusettes: Harvard University Press.

Watson, A. (2015). "The problem of grammar teaching: a case study of the relationship between a teacher's beliefs and pedagogical practice". In: *Language and* Education, 29 (4), p. 332-346.